

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 43

Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Терешкінас Артурас – доктор соціальних наук, професор, професор кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Члени редакційної колегії:

Байша Кіра Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Херсонського національного технічного університету

Благуна Наталія Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Богуш Людмила Андріївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри менеджменту Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Запорізького національного технічного університету

Галацін Катерина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козяр Микола Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної механіки, інженерної графіки та машинознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Кочарян Артур Борисович – кандидат педагогічних наук, доцент, радник Міністра освіти і науки України

Кузьменко Ольга Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізико-математичних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету, старший науковий співробітник Національного центру «Мала академія наук України»

Невмержицька Олена Василівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пермінова Владислава Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Чернігівського національного технологічного університету

Пушкарьова Тамара Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, начальник відділу проектного управління ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, член-кореспондент НАПН України

Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук, професор, декан соціально-психологічного факультету Херсонського державного університету

Алісаускіене Мілда – доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Гражісене Віталія – доктор педагогічних наук, завідувач відділу якості освіти Вільнюської академії мистецтв (Вільнюс, Литовська Республіка)

Конрад Яновський – PhD, ректор Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (Варшава, Республіка Польща)

Електронна сторінка видання – www.innovpedagogy.od.ua

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 1 від 31.01.2022 року)

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта,
013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта, 015 – Професійна освіта
(за спеціальностями), 016 – Спеціальна освіта)
відповідно до Наказу МОН України від 14.05.2020 № 627 (додаток 2)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Науковий журнал «Інноваційна педагогіка» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 22897-12797P від 02.08.2017 року)

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу: <https://doi.org/10.32843/2663-6085>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

Петришина О.І.

САМОСТІЙНА РОБОТА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРА-ФІЛОЛОГА ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ...7

Сафарян Ю.В., Жарікова Л.М.

ФОРМУВАННЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ
У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ..... 12

Сластьон В.М., Горобець В.П.

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОГОЛОССЯ.....18

Степаненко О.К., Бондаренко В.В., Попелишин Ю.П.

АДАПТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
В РЕАЛІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ..... 21

Tolmachova I.M., Leshchenko V.O.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF READINESS
TO INNOVATE BY MEANS OF DESIGN THINKING IN THE CONTEXT
OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS PROFESSIONAL PREPARATION..... 29

Хома О.М.

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ...33

РОЗДІЛ 2. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Конопляста С.Ю., Белова О.Б.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСОНАНС ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ
В ОСВІТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ..... 37

Стеблюк С.В., Пишка О.П.

ГРА ЯК МЕТОД НАВЧАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ..... 43

Цимбал-Слатвінська С.В., Бабій І.В.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ДОДАТКОВОЇ
ТА АЛЬТЕРНАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ..... 48

Шостак О.О.

РОЗВИТОК ВІДЧУТТЯ РИТМУ В ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ
З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ..... 52

РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Костенко О.В.

МОДЕЛЬ ПРОЄКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ 56

Купіна О.В.

ОСВІТНІЙ ТУРИЗМ ЯК СКЛАДНИК НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ..... 62

Курок Р.О.

ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ РІВНІВ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ КОЛЕДЖІВ..... 66

Маятіна Н.В.

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ СТАТИСТИКИ ПІД ЧАС АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
ТЕХНІКІВ-ТЕХНОЛОГІВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ У КОЛЕДЖАХ..... 71

Мельниченко Г.В., Сусол Л.О.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРА КОМПЕТЕНТНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ
ТВОРЧОМУ ПИСЬМІ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ..... 76

Меняйло В.І., Курінна А.Ф.

ОЦІНКА РІВНЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ДО ДОСЛІДНИЦЬКО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....80

Пилипчук В.В. БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ.....	85
Поліщук Г.В. ОСОБИСТІСНІ ЦІННОСТІ СТУДЕНТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЙОГО КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	89
Прищепка С.М. МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	94
Rychka T.I., Lisovska R.K. FORMATION OF THE FOREIGN LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE: THEORETICAL DIMENSION ..	97
Свірепчук І.А. ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА СИСТЕМУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	100
Тарарук Д.П. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЕД СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	105
Тарасюк Ю.М. ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ	110
РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ	
Myhovych I.V. CROSS-BORDER WAYS FOR UNIVERSITY MANAGEMENT: IN SEARCH OF THE LINK BETWEEN INTERNATIONALIZATION, EMPLOYABILITY, AND LEAN MANAGEMENT FOR HIGHER EDUCATION..	115
РОЗДІЛ 5. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА	
Половіна О.А., В'юнник В.О. «САМОВИРАЖЕННЯ» ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ: РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНОЇ ПАРАДИГМИ В ОСВІТІ.....	122
Пономаренко Т.О., Кузіна О.Т. ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕЛЕБАЧЕННЯ В УМОВАХ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ.....	127
Protasova A.S. PREPARATION OF FUTURE EDUCATORS FOR THE INTRODUCTION OF MODERN HEALTH TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRESCHOOL EDUCATION.....	132
РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ	
Вилінський С.І. ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЕТИКЕТУ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	136
Крюкова Ю.Д. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ...	141
Паршукова Л.М., Паршуков С.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОГРАФІКИ ДЛЯ РОЗРОБКИ ДИДАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ З ІНФОРМАТИКИ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	146
Черненко А.В. ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ТА ЗМІШАНОЇ ОСВІТИ.....	150
НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ.....	156

CONTENTS

SECTION 1. GENERAL PEDAGOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Petryshyna O.I. INDIVIDUAL WORK IN THE SYSTEM OF TRAINING MASTER-PHILOLOGIST OF PEDAGOGICAL EDUCATION.....	7
Safarian Yu.V., Zharikova L.M. SHAPING THE SECONDARY LINGUISTIC PERSONA OF STUDENTS IN THE PROCESS OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT.....	12
Slaston V.M., Horobets V.P. SCIENTIFIC RESEARCH, ORIGIN AND FORMATION OF POLYGOSIS.....	18
Stepanenko O.K., Bondarenko V.V., Popelyshyn Yu.P. ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF PRIMARY EDUCATION IN THE REALITIES OF UKRAINIAN SCHOOL.....	21
Tolmachova I.M., Leshchenko V.O. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF READINESS TO INNOVATE BY MEANS OF DESIGN THINKING IN THE CONTEXT OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS PROFESSIONAL PREPARATION.....	29
Khoma O.M. INTEGRATED APPROACH IN TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE AND READING IN PRIMARY SCHOOL.....	33

SECTION 2. CORRECTIONAL PEDAGOGY

Konopliasta S.Yu., Bielova O.B. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL DISSONANCE REGARDING THE INTEGRATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN EDUCATION.....	37
Stebliuk S.V., Pyshka O.P. GAME AS A METHOD OF LEARNING IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	43
Tsymbal-Slatvinska S.V., Babii I.V. THE FORMATION OF SOCIAL RELATIONSHIPS BASED ON AUGMENTATIVE AND ALTERNATIVE COMMUNICATION.....	48
Shostak O.O. RHYTHM SENSE DEVELOPMENT FOR CHILDREN WITH SPEECH DISABILITIES USING FICTIONAL TEXTS.....	52

SECTION 3. THEORY AND METHODOLOGY OF VOCATIONAL EDUCATION

Kostenko O.V. INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT DESIGN MODEL IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS.....	56
Kupina O.V. EDUCATIONAL TOURISM AS A COMPONENT OF NON-FORMAL EDUCATION OF FUTURE TEACHERS.....	62
Kurok R.O. DIAGNOSTIC TOOLS FOR DEFINING THE LEVEL OF DEVELOPING LEGAL COMPETENCE OF ECONOMIC COLLEGES' TEACHING STAFF.....	66
Maiatina N.V. THE USE OF MATHEMATICAL STATISTICS IN THE ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF READINESS FOR PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF TECHNICIANS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY IN COLLEGES.....	71
Melnychenko H.V., Susol L.O. THE ESSENCE OF THE NOTION AND THE STRUCTURE OF THE COMPETENCE IN THE ENGLISH LANGUAGE CREATIVE WRITING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS.....	76

Meniailo V.I., Kurinna A.F. ASSESSMENT OF THE LEVEL OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF HIGHER EDUCATION LEARNERS FOR RESEARCH AND INNOVATION ACTIVITY.....	80
Pylypchuk V.V. BANDURA ART OF THE EARLY XX CENTURY AND ITS FEATURES.....	85
Polishchuk H.V. PERSONAL VALUES OF THE STUDENTS AS A FACTOR IN THEIR CONFLICTOLOGICAL COMPETENCE FORMATION.....	89
Pryshchepa S.M. TEACHER'S MEDIA LITERACY AS AN IMPORTANT COMPONENT OF PROFESSIONAL ACTIVITY.....	94
Rychka T.I., Lisovska R.K. FORMATION OF THE FOREIGN LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE: THEORETICAL DIMENSION ..	97
Svirepchuk I.A. IMPACT OF SOCIO-CULTURAL AND TECHNOLOGICAL FACTORS ON THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING SYSTEM.....	100
Tararuk D.P. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF TEACHERS' READINESS FOR CAREER GUIDENESS ACTIVITY AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS.....	105
Tarasiuk Yu.M. SUBSTANTIATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF MANAGEMENT COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN MILITARY MANAGEMENT.....	110
SECTION 4. THEORY AND METHODOLOGY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT	
Myhovych I.V. CROSS-BORDER WAYS FOR UNIVERSITY MANAGEMENT: IN SEARCH OF THE LINK BETWEEN INTERNATIONALIZATION, EMPLOYABILITY, AND LEAN MANAGEMENT FOR HIGHER EDUCATION..	115
SECTION 5. PRESCHOOL PEDAGOGY	
Polovina O.A., Viunnyk V.O. "SELF-EXPRESSION" OF THE FIFTH YEARS CHILDREN: IMPLEMENTATION OF PERSONAL PARADIGM IN EDUCATION.....	122
Ponomarenko T.O., Kuzina O.T. THE FORMATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN BY MEANS OF TELEVISION IN THE CONTEXT OF FAMILY EDUCATION.....	127
Protasova A.S. PREPARATION OF FUTURE EDUCATORS FOR THE INTRODUCTION OF MODERN HEALTH TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRESCHOOL EDUCATION.....	132
SECTION 6. INFORMATIONAL-COMMUNICATIONAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION	
Vylinskyi S.I. FORMATION OF LANGUAGE CULTURE AND ETIQUETTE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS.....	136
Kriukova Yu.D. THE ARTICLE FOCUSES ON THE TOPICAL SUBJECT-MATTER OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE DEVELOPMENT BY MEANS OF INFORMATION AND COMMUNACATIONS TECHNOLOGY.....	141
Parshukova L.M., Parshukov S.V. USING OF INFOGRAPHICS FOR DEVELOPMENT OF DIDACTIC MATERIAL ON INFORMATICS WITH THE HELP OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES.....	146
Chernenko A.V. INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN DISTANCE AND BLENDED LEARNING.....	150
A NEW TYPE OF SCIENTIFIC SERVICES.....	156

ФОРМУВАННЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

SHAPING THE SECONDARY LINGUISTIC PERSONA OF STUDENTS IN THE PROCESS OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT

Ключовим завданням навчання іноземної мови в школі є формування розвинутої вторинної мовної особистості учнів, здатних до спілкування з представниками інших культур на належному комунікативному і міжкультурному рівнях. Вирішенню цього завдання сприяє всебічний розвиток усіх складників іншомовної комунікативної компетентності, зокрема і соціокультурної компетентності учнів. Стаття присвячена розгляду основних аспектів запровадження культурологічного підходу до процесу формування вторинної мовної особистості учнів з урахуванням їхніх соціокультурних знань. Зокрема, зазначено, що у процесі вивчення іноземної мови учні формуються як вторинна мовна особистість на різних рівнях: вербально-семантичному, когнітивному та прагматичному. Обґрунтовано думку про те, що сучасний процес навчання іноземних мов має відбуватися не тільки на комунікативній основі, а більш поглиблено, у межах розвитку соціокультурної моделі, яка передбачає можливість активної міжкультурної комунікації. Також матеріал статті вміщує ґрунтовний опис окремих аспектів соціокультурної компетентності та її ролі у формуванні вторинної мовної особистості учнів. Зокрема, проаналізовані структура соціокультурної компетентності, дидактичні і методичні принципи її розвитку під час вивчення іноземної мови. Доведено та обґрунтовано думку про те, що у процесі оволодіння іноземною мовою учнів необхідно послідовно вести через п'ять різних рівнів осягнення чужої культури: рівень розуміння, когнітивний рівень, рівень культурної обізнаності, рівень сприйняття та рівень сформованої соціокультурної компетентності. Також охарактеризовані основні етапи формування вторинної мовної особистості учнів з урахуванням соціокультурних знань: мотиваційний, дослідницький та виконавчий. У статті названі практичні завдання навчання іноземної мови з метою формування соціокультурної компетентності учнів та перераховані різні засоби, що можуть бути ефективними для вирішення цих завдань.

Ключові слова: вторинна мовна особистість, соціокультурна компетентність, комунікативна особистість, культурологічний підхід, діалог культур, міжкультурна комунікація, крос-культура.

The key task of teaching a foreign language at school is shaping of a developed secondary linguistic persona of students who are able to communicate with representatives of other cultures at the appropriate communicative and intercultural levels. The solution of this problem is facilitated by the comprehensive development of all components of foreign language communicative competence, including socio-cultural competence of students. The article deals with the main aspects of the culturological approach implementation into the process of shaping the secondary linguistic persona of students taking into account their socio-cultural knowledge.

In particular, it is noted that in the process of learning a foreign language, students are shaped as a secondary linguistic persona at different levels: verbal-semantic, cognitive and pragmatic. The article justifies the opinion that the modern process of learning foreign languages should take place not only on a communicative basis, but more in-depth within the development of socio-cultural model, which provides the possibility of active intercultural communication. The material of the article also contains a thorough description of certain aspects of socio-cultural competence and its role in shaping a secondary linguistic persona of students.

In particular, the article analyses the structure of socio-cultural competence, didactic and methodological principles of its development in a foreign language learning. The opinion is proved and substantiated that in the process of mastering a foreign language, students should be consistently guided through five different levels of foreign culture: level of understanding, cognitive one, level of cultural awareness, level of perception and socio-cultural competence. Also, it characterises the main stages of shaping secondary linguistic persona of students taking into account socio-cultural knowledge, namely the stages of motivation, research and performance. The article names the practical tasks of teaching a foreign language aimed on the development of the socio-cultural competence of students and lists the various tools that can be effective in solving these problems.

Key words: secondary linguistic persona, socio-cultural competence, communicative personality, culturological approach, dialogue of cultures, intercultural communication, cross-culture.

УДК 372.881.111.1:316.61
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/43/2.2>

Сафарян Ю.В.,
вчитель англійської мови
Гімназії «Київська Русь» м. Києва

Жарікова Л.М.,
ст. викладач кафедри
мовно-літературної освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Сучасна вітчизняна освіта відповідно до Концепції Нової української школи покликана підготувати до самостійного життя компетентну особистість, здатну до активної участі у глобальних інтеграційних процесах, які нині безумовно визначають політичну, економічну, соціальну та культурну сфери людської діяльності. Така особистість має мати достатньо сформовану компетентність для спілкування з представниками інших культур на належному комунікативному і міжкультурному

рівнях для налагоджування та розширення співробітництва із зарубіжними партнерами у професійній сфері тощо. З огляду на це одним із основних завдань сучасної шкільної освіти є формування багатомовної особистості, яка досконало володіла б не лише рідною мовою, але й однією чи кількома іноземними мовами, адже мовленнєва поведінка людини – чи не найважливіший показник її загальної культури і творчих здібностей. Реалізація цього завдання можлива лише у процесі залучення

особистості учня до культури народу, мова якого вивчається, тобто під час розвитку його соціокультурної компетентності.

Проблеми формування вторинної мовної особистості учня, розвитку його соціокультурної компетентності у процесі навчання іноземної мови в школі активно досліджуються у сучасних наукових працях. Аналіз наукових досліджень свідчить, що в теоретичній площині питання вторинної мовної особистості доволі багатогранне і воно розглядається у різних гуманітарних науках. Практичні ж аспекти формування вторинної мовної особистості під час шкільного навчання іноземної описані в роботах Н. Гальскової, В. Дороз, А. Соломахи, Н. Мойсеєнко, І. Халєєвої, Л. Рибалки, О. Флєрова, С. Андрєєвої, І. Птиціної тощо. Аналізу концептуальних та методичних питань формування іншомовної соціокультурної компетентності присвячені наукові праці багатьох вчених: міжкультурна дидактика (Г. Слєсь), полікультурна освіта (П. Сисоєв), методика навчання іноземних мов на засадах діалогу культур (Н. Гальскова, І. Бім, В. Сафонова), соціокультурна, полікультурна компетентність (Л. Гончаренко, В. Кузьменко, Л. Перетяга). Процес міжкультурного навчання досліджують такі вчені, як Г. Олпорт, С. Мамфорд, К. Кронен, Р. Пейдж, М. Фавлер тощо. Проблемам формування крос-культурної комунікації присвячені роботи К. Хелера, В. Вогта, Р. Вандерберга та інших. Про формування міжкультурно орієнтованої особистості йдеться у працях П. Адлера, Р. Нортон, Д. Луцкера, Р. Бердвістла тощо.

Проте актуальними залишаються різні аспекти формування вторинної мовної особистості учнів на уроках іноземної мови в школі. У контексті нашого дослідження нас цікавить саме проблема формування вторинної мовної особистості учня з опорою на розвиток його соціокультурної компетентності. Тому метою нашої статті є дослідження основних аспектів культурологічного підходу у процесі формування вторинної мовної особистості та визначення основних практичних завдань і ефективних засобів навчання іноземної мови в школі.

Терміни «мовна особистість» та «вторинна мовна особистість» все частіше використовуються у шкільній практиці. **Мовна особистість** розглядається як певна система, що виникає у суспільстві і розвивається, ґрунтуючись на здатності вираження і закріплення соціальних відносин і взаємодій [1, с. 65]. Вона є одночасно і умовою, і продуктом власної культури та суб'єктом суспільних відносин. Поняття «**вторинної мовної особистості**» визначається як сукупність здатностей людини до іншомовного спілкування, до адекватної взаємодії з представниками інших культур. Методика навчання іноземної мови, досліджуючи проблеми формування вторинної мовної особистості, спирається на наукові розвідки щодо цього питання

у багатьох інших наукових галузях (психології, філософії, лінгводидактики, соціології, культурології тощо). Так, у культурології вторинна мовна особистість розглядається як певна лінгвокультурна модель, що вирізняється узагальненими рисами представників конкретних груп, чия поведінка втілює в собі норми лінгвокультури загалом та має вплив на поведінку інших представників суспільства. Як про об'єкт лінгвокультурології у межах вторинної мовної особистості можемо говорити, приміром, про мовну особистість Західноєвропейської, Східної, Латиноамериканської, Південнослов'янської тощо культур. У соціології вторинну мовну особистість розглядають як певний суб'єкт суспільних відносин, акцентуючи увагу на тому, як на її формування та соціально-культурну діяльність впливає мовна культура національно-соціальної групи, до якої вона належить [5, с. 153].

У наукових дослідженнях з методики навчання іноземної мови доведено, що у процесі вивчення іноземної мови учні формуються як вторинна мовна особистість, у структурі якої вчені виокремлюють різні рівні:

- *вербально-семантичний* (передбачає оволодіння мовою з метою вирішення різних комунікативних завдань);

- *когнітивний* або *тезаурусний* (включає поняття, уявлення, ідеї, що складають загалом картину світу мовної особистості);

- *прагматичний* або *мотиваційний* (охоплює цілі, мотиви, інтереси, комунікативно-діяльнісні потреби, що реалізуються через мовленнєву діяльність).

Таким чином, результатом шкільного навчання іноземної мови має стати сформована вторинна мовна особистість, здатна до активної міжетнічної комунікації в багатоетнічному суспільстві, яка володіє вербально-семантичним кодом мови, що вивчається (інакше – мовною картиною світу носіїв цієї мови), а також концептуальною картиною світу (це дає можливість їй зрозуміти певну нову для неї соціальну дійсність).

Основною проблемою, над якою працюють і вчені-методисти в галузі навчання іноземної мови, і вчителі-практики є пошук та експериментальна перевірка дієвих методів, прийомів, технологій формування вторинної мовної особистості як учня. Дослідники одностайні в тому, що сучасний процес навчання іноземних мов має відбуватися не тільки на комунікативній основі (переважно це дозволяє здійснювати спілкування лише на побутовому рівні), але й більш поглиблено, у межах розвитку соціокультурної моделі, яка передбачає можливість активної міжкультурної комунікації. Нагадаємо, що міжкультурною комунікацією називають різноманітні форми взаємодії, в тому числі і мовленнєвої, індивідів, груп або спільнот чи організацій, які належать до різних культур. При цьому

вирішальним є питання про значимість певних культурних відмінностей, здатність до їхнього усвідомлення та активного засвоєння і інтерпретації, адже основний сенс будь-якої комунікації полягає у бажанні бути почутим та зрозумілим. Дослідження основ міжкультурної комунікації охоплює низку проблем, пов'язаних з аналізом засобів мовного коду, а також з етнічними, соціальними, культурними та психологічними чинниками. Таким чином, учень, який вивчає іноземну мову, повинен не тільки вміти висловлюватися цією мовою, а й засвоїти певну культурну систему цінностей, норм і життєвих установок носіїв цієї мови та вміти інтегрувати їх у власну, сформовану рідною мовою, світоглядну картину, іншими словами, він повинен мати сформовану міжкультурну компетентність. Вона передбачає розвиток толерантності та емпатії, вміння швидко адаптуватися і володіти гнучким мисленням. Це підтверджується словами знаного німецького лінгвіста XIX сторіччя Вільгельма фон Гумбольдта, який зазначав: «У кожній мові закладена самобутня світоглядність. Так само, як окремий звук завжди постає між предметом та людиною, так і вся мова загалом завжди є між людиною та природою, що впливає на неї і з середини, і ззовні. І кожна мова окреслює навколо народу коло, до якого він належить, коло, звідки людині можна вийти, лише одразу вступивши до кола іншої мови» [3, с. 159].

Отже, основною метою вивчення іноземної мови в школі є формування вторинної мовної особистості з опорою на сучасні досягнення загального мовознавства, лінгводидактики, лінгвокультурології та етнолінгвістики, які визначають цю особистість як сукупність здібностей людини до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, тобто на рівні осягнення та розуміння різних культурних, історичних, світоглядних, психологічних та інших особливостей носіїв мови, що вивчається. [2, с. 71]. Таким чином, без сформованих в учня певних соціокультурних знань ми не можемо говорити про досягнення цієї мети, адже засвоєння фонетичних, лексичних, граматичних структур мови без заглиблення у додаткові змісти мовних одиниць формують власне не мовну, а **комунікативну особистість**, здатну до спілкування у типових життєвих ситуаціях. Проте така вторинна комунікативна особистість не здатна до повноцінного міжкультурного спілкування, позаяк у неї відсутні і сформована асоціативно-вербальна мережа мови, і соціокультурна компетентність, які дозволяють заглибитися у мовну картину носіїв мови, що вивчається. Сформована вторинна мовна особистість завжди вирізняється розумінням національної мовної картини світу народу, якому належить виучувана мова, осягненням іншомовної глобальної світоглядної картини, закарбованої засобами цієї мови. Вторинна мовна особистість

вміє розпізнавати мотиви, орієнтири та настанови певної людини – представника іншого соціуму, з іншою, інколи навіть протилежною до рідної, системою норм, цінностей та оцінок. За слушним зауваженням дослідниці І. Халєєвої, «...формується інофон концептуальної картини світу, який дозволяє мовцю зрозуміти нову для нього соціальну дійсність» [11, с. 15].

Вторинна мовна особистість формується у процесі спілкування, яке відбувається іноземною мовою; теми і ситуації зазвичай розглядаються, аналізуються шляхом порівняння двох культур (рідної та іншої), тобто вторинна мовна особистість завжди долучається до культури народу, мова якого вивчається. При цьому слід пам'ятати, що це залучення неможливе лише через призму сприймання своєї рідної культури, адже кожній культурі притаманні власні індивідуальні, національні, регіональні та інші риси, які зрозумілі тільки представникам цієї культури. Ці риси, явища можна збагнути у процесі розвитку соціокультурної компетентності. В. Фурманова зазначає: «Вторинна мовна особистість – це інтегративна якість суб'єкта, який володіє певним етносоціокультурним статусом, мовним і культурним інформаційним запасом, що реалізується через здатність інтерпретувати мовні і культурні явища» [10, с. 8].

Культура не є універсальним явищем, отже, долучати учня до неї потрібно поступово, допомагаючи йому усвідомити, що між рідною та іншою культурою завжди існують певні *культурні відмінності*, які можна осягнути шляхом спостереження за поведінкою представників власної та чужої культури. До таких очевидних культурних відмінностей ми можемо віднести, наприклад, манеру спілкування, ставлення до конфліктних ситуацій, ставлення до критики та викриття, підходи до отримання знань чи виконання завдань, способи мислення та прийняття рішень. Певні відмінні риси виявляються і в ментальності носіїв різних культур, серед яких можемо назвати цінності, погляди, відчуття, сподівання, припущення та світосприйняття.

Отже, у процесі залучення до чужої культури, осягнення культурних і ментальних спільних та відмінних рис формується вторинна мовна особистість на засадах удосконалення її соціокультурної компетентності.

Розглянувши роль та місце соціокультурної компетентності у процесі формування вторинної мовної особистості, зупинимось більш детально на визначенні цієї компетентності, її складниках, принципах, етапах, завданнях та засобах формування. На думку вітчизняних учених-лінгвістів, основними під час вивчення іноземної мови є компетентності, що складають поняття «комунікативна компетентність (іншомовна)», а саме мовленнєва, мовна, соціокультурна.

Соціокультурну компетентність визначають як уміння взаємодіяти у різних ситуативних контекстах засобами іноземної мови з орієнтацією мовленнєвої поведінки на іноземного адресата та з урахуванням соціокультурних особливостей країни, мова якої вивчається. Соціокультурна компетентність двоскладова, вона включає країнознавчу та лінгвокультурологічну компетенції. Країнознавча компетенція – це знання історії, географії, економіки, державного устрою, культури країни, мова якої вивчається. Лінгвокультурологічна – охоплює знання про основні особливості соціокультурного розвитку країни, мова якої вивчається, на сучасному етапі і уміння підпорядковувати свою мовленнєву поведінку відповідно до цих особливостей. Дослідник П. Сисоєв розглядає цю компетентність за трьома основними напрямками:

- як засіб лінгвокомунікації;
- як національну ментальність;
- як національне надбання [7, с. 98].

Соціокультурна компетентність напряду пов'язана із поняттям **діалог культур**, який нині є визначальним у різних сферах суспільного життя. Діалог культур – це насамперед формування толерантності стосовно інших людей, їхніх традицій, звичок, національних цінностей тощо. Також соціокультурну компетентність часто пов'язують із поняттям **крос-культури**, яке розуміють як перехрещення, пересічення (від англ. cross – пересікати) культур чи культурних цінностей різних народів, що проявляються в їхніх культурних традиціях; збагачення та взаємопроникнення культурних традицій різних народів у процесі їхньої культурної взаємодії, у тому числі і мовної. Крос-культура намагається встановити зв'язки між відносно віддаленими галузями: антропологією та певними сферами комунікації. Основна мета цього встановлення – зрозуміти, яким чином представники різних культур спілкуються між собою. Термін «крос-культурний» з'явився у науковому обігу після дослідження йельського антрополога Дж. П. Мердока у 1930-ті роки, і майже за столітнє існування здобув чимало значень: крос-культурні відмінності, крос-культурні контакти, крос-культурна комунікація (відома нині як міжкультурне спілкування). Нині крос-культурна обізнаність стає обов'язковою частиною культурного, економічного та політичного життя різних країн. У методиці навчання іноземних мов ця обізнаність тісно переплітається із соціокультурною компетентністю, яка надасть випускнику вітчизняної школи можливість ефективно та комфортно пристосовуватися до розмаїтого навколишнього світу, бути здатним до засвоєння нерідкої культури через вивчення мови цієї культури.

Формування компетентної вторинної мовної особистості на засадах удосконалення її соціокультурної компетентності відбувається за такими дидактичними принципами:

- принципом цілеспрямованості або мотиву і цілі;
- принципом структурності або внутрішньої організаційної діяльності;
- принципом розгортання і реалізації або виконання певної діяльності.

Серед важливих методичних принципів навчання іноземної мови можемо також назвати країнознавчий, етнокультурологічний принципи навчання мови та принципи полікультурності і діалогічності, які передбачають ознайомлення з побутом, традиціями, історією, культурою народу, мова якого вивчається. Сумарна реалізація названих принципів і визначає так званий культурологічний підхід до навчання іноземної мови.

Щоб ефективно запроваджувати цей підхід у шкільній практиці, необхідно вести учня через п'ять різних рівнів осягнення чужої культури. М. Денисенко називає їх «фазами культури, із комбінації яких формується компетентна вторинна культурно-мовна особистість» [4, с. 334]:

1. *Рівень розуміння культурних явищ, що властиві носіям виучуваної мови* (характеризується здатністю вторинної мовної особистості визнавати, адекватно реагувати на моделі поведінки носіїв мови, ситуації та події, що можуть бути конфліктними через непорозуміння у результаті культурних відмінностей);

2. *Когнітивний рівень* (визначається неглибоким проникненням в особливості чужої культури, поверхневим ознайомленням із цінностями, поглядами, відчуттями тощо носіїв мови);

3. *Рівень культурної обізнаності* (характеризується розумінням чужої культури та уміннями її оцінювати зсередини, гнучким ставленням до явищ цієї культури, відкритістю до діалогу);

4. *Рівень сприйняття* («запозичення», «освоєння») (ґрунтується на здатності вторинної мовної особистості глибоко проникати у культурний контекст, адекватно реагувати на будь-які явища, ситуації, події, природно виконувати роль носія чужої мови та культури);

5. *Рівень сформованої соціокультурної компетентності* (характеризується здатністю вторинної мовної особистості успішно та ефективно вступати у міжкультурну комунікацію, трансформувати й інтерпретувати набуті знання особливостей чужої культури, продукувати культурну синергію).

У процесі формування вторинної мовної особистості на засадах розвитку її соціокультурної компетентності учень проходить через декілька етапів:

1. *Мотиваційний* – його мета полягає у формуванні системи мовних, мовленнєвих та культурних знань шляхом усвідомлення культурно-лінгвістичних відмінностей. Ю. Караулов зазначає, що саме на цьому етапі особистість набуває здатності до культурно-лінгвістичного аналізу на контрастній

основі (вміння порівнювати події та явища нерідної культури: традиції, звичаї, свята тощо з тими, що є у рідній культурі [6].

2. *Дослідницький* – його метою є формування здатності відображати лінгвокультурну картину світу через синтез різних міжкультурних явищ, наприклад, інтерпретація фразеологізмів, поговірок, гумору та інших висловлювань з культурним контекстом. На цьому етапі мовна особистість, на думку І. Халєєвої, набуває якостей вторинної мовної особистості з когнітивною свідомістю [11].

3. *Виконавчий* – мета якого – формувати здатність до успішної реалізації міжкультурної комунікації. На цьому етапі (за Ю. Карауловим [6]) формується прагматична особистість із стійкими комунікативними ознаками, повністю готова до ефективного міжкультурного спілкування.

До практичних завдань навчання іноземним мовам з метою формування соціокультурної компетентності вторинної мовної особистості можемо віднести:

- формування уявлень про культуру усного та писемного спілкування мовою, що вивчається;
- формування знань про лінгвістичну та лінгвокраїнознавчу варіативність іноземної мови з метою здійснення офіційного та неофіційного спілкування;
- навчання дотриманню правил формальної і неформальної мовленнєвої поведінки іноземною мовою;
- формування понять про еквівалентну та безеквівалентну лексику;
- формування та розвиток умінь використання іноземної мови як інструменту міжкультурного спілкування;
- навчання вмінню описувати власну культуру іноземною мовою;
- навчання стратегіям самоосвіти на основі використання дистанційних засобів навчання іноземної мови (включаючи спілкування з представниками інших культур через систему Інтернет).

Засобів для успішного формування соціокультурної компетентності з метою подальшого її ефективного застосування у міжкультурній комунікації надзвичайно багато. Зокрема, унікальну можливість знайомства з іншими культурами надає мережа Інтернет, яка забезпечує активну культурну взаємодію, дозволяє спілкуватися із носіями мови та культури, знайомить учнів із культурологічними знаннями, особливостями культури, традицій, мовної поведінки, мовного етикету носіїв мови, що вивчається. Можливості Інтернету у процесі формування соціокультурної компетентності вторинної мовної особистості доволі значні: інтернет-конференції, чат-технології, вебквести, дистанційне навчання, участь у міжнародних проєктах, які стимулюють і розвивають комунікативні навички, вміння монологічного та діалогічного

мовлення в міжкультурному середовищі, вміння знаходити компроміс тощо.

Вирішенню проблем формування вторинної мовної особистості, зокрема й удосконаленню навичок її міжкультурної комунікації, сприятиме і використання навчальних інтернет-ресурсів. Сучасна комп'ютерна лінгвістика дозволяє об'єднати наявні методи навчання іноземної мови шляхом використання мультимедійних технологій, що здатні моделювати лінгвістичну, комунікативну, міжкультурну реальність. Під навчальними Інтернет-ресурсами ми розуміємо сукупність текстових, аудіо- та візуальних матеріалів за певною тематикою, які, за визначенням П. Сисоева, «використовуються у навчальних цілях для підвищення якості навчання іноземної мови за рахунок покращення доступу до ресурсів і сервісів, а також віддаленого обміну знаннями і спільною роботою» [8, с. 12]. До сучасних навчальних інтернет-ресурсів, які ми розглядаємо не як додаткові, а, скоріше, як альтернативні засоби навчання, належать: хотлісти (hotlist – перелік посилань на текстові Інтернет-ресурси), мультимедійні скрепбуки (multimedia scarpbook – список посилань на графічні, аудіо- та відео- інтернет-ресурси), вебквести (webquest – загальні питання дискусійного характеру, питання по кожному розділу, посилання на текстові та інші матеріали в мережі Інтернет), сабджект семпли (subject sampler – посилання на мультимедійні та текстові матеріали в системі Інтернет, аргументація власної думки щодо виучуваного дискусійного питання), трежа ханти (treasure hunt – посилання на різні сайти та джерела мережі Інтернет щодо виучуваного питання).

За допомогою навчальних інтернет-ресурсів розвиваються та удосконалюються такі міжкультурні комунікативні вміння: пошук, відбір та аналіз необхідної культурологічної інформації, надання та аргументація власної точки зору, оцінка мовної поведінки, мовного етикету, культурних явищ, традицій тощо носіїв мови, участь у міжкультурній комунікації, діалозі культур, запит та обмін культурологічною інформацією тощо.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що одним із основних завдань вітчизняної системи освіти, зокрема і навчання іноземної мови, є поступове формування толерантної вторинної мовної особистості, готової до здійснення ефективною міжкультурною комунікації. Цей процес є складним і багатограним. Знання окремих елементів мови (слів, речень, висловлювань) не є свідченням володіння мовою як засобом міжкультурного спілкування. За слушним висловлюванням С. Тер-Міносоевої, вивчаючи іноземне слово, особистість ніби виймає шматочок мозаїки з чужої, невідомої їй до кінця картини світу і намагається поєднати його з мовно-культурною картиною світу, заданою її рідною мовою [9, с. 201]. Під час навчання у школі учням стають доступними

духовно-культурні цінності й надбання як власного, так і інших народів, приходить усвідомлення не тільки родинного, національного, духовного зв'язку із власною культурою, але й розуміння й сприймання духовної і матеріальної культури інших етносів, частішають контакти з представниками різних культур, з носіями різних мов, розширюється інформаційно-комунікативний простір. Це все відбувається на основі перебудови мислення, перебудовання власної звичної рідної картини світу за чужим незвичайним зразком, розвитку здатностей сприйняти, освоїти цю чужу культуру світу і ефективно вступати у міжкультурну взаємодію, природно виконуючи роль носія нерідної мови та культури.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боринштейн Є. Соціокультурні особливості мовної особистості. *Соціальна психологія*. 2004. №5. С. 63–71.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учит. Москва : АРКТИ-ГЛОССА, 2000. 165 с.
3. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества. Москва, 1984. 298 с. URL: [https:// nsaturnia. ru> obzor. sta](https://nsaturnia.ru/obzor_sta) (дата звернення – 23.12.2021).
4. Денисенко М.В. Формування компетентної вторинної культурно-мовної особистості. *Мовні і концептуальні картини світу*. Випуск 47, частина 1. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. С. 331–337.
5. Іваницька М.Л. Структура мовної особистості перекладача художньої літератури. *Studia Linguistica*: зб. наук. праць. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. С. 151–158.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
7. Сысоев П.В. Концепция языкового поликультурного образования. Москва : Еврошкола, 2003. 406 с.
8. Сысоев П.В. Методика обучения иностранным языкам с использованием новых информационно-коммуникационных Интернет-технологий: уч.-метод. пособие для учит. Москва : Глосса-Пресс, 2010. 182 с.
9. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : МГУ, 2005. 264с.
10. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам. Саранск : Изд-во Мордовского ун-та, 2003, 122с.
11. Халеева И.И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста. Москва : МГЛУ, 2001.210с.
12. Hymes, D.H. On Communicative Competence In: J.B. Pride and J. Holmes (eds) *Sociolinguistics. Selected Readings*. Harmondsworth : Penguin, 1972. P. 269–293.